

**AYOLLAR VA ERKAKLARDA MIYYANING SHARLARI
O'RTASIDAGI FARQLAR**

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim fakulteti

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi yo'nalishi

201-guruh talabasi

Ma'rufjonova Husnigul

Anotatsiya; Ayollar va erkaklar miyasi o'rtasidagi farqlar insoniyatning biologik va psixologik xilma-xilligini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Har ikki jinsning miyaning tuzilishi va ishlashida o'ziga xos xususiyatlar mavjud bo'lib, bu farqlar kognitiv va emotsional jarayonlar, shuningdek, ijtimoiy xatti-harakatlarda o'z aksini topadi. Erkaklar va ayollarda miyaning hajmi, strukturalari va gormonlar ta'sirida yuzaga keladigan o'zgarishlar, ular orasidagi farqlarning asosiy omillaridir. Ayollarda ko'proq rivojlangan miyaning ikki yarim shari o'rtasidagi aloqalar, multitasking va emotsional intellektni yaxshilashga yordam beradi, erkaklarda esa agressiya va fazoviy ko'nikmalar bilan bog'liq hududlar faolroq bo'lishi mumkin. Ushbu maqola ayollar va erkaklar miyasi o'rtasidagi neyrofiziologik farqlarni o'rganib, ularning kognitiv va ijtimoiy xususiyatlarini yanada chuqurroq tushunishga imkon yaratadi. Farqlarni anglash, nafaqat biologik o'ziga xosliklarni, balki insonning ichki dunyosini yaxshiroq o'rganishga yordam beradi.

kalit so'zlar: Ayollar va erkaklar miyasi, Biologik farqlar, Miya tuzilishi, Kognitiv farqlar, Emotsional intellect, Gormonal ta'sir, Korpus kallosum, Agressiya va impulsivlik, Multitasking qobiliyati, Fazoviy ko'nikmalar, Amigdala va hipokampus, Neyrofiziologik farqlar, Gender va psixologik xususiyatlar, Xotira va til ko'nikmalari, Intellektual qobiliyatlar

Miyaning sharlari o'rtasidagi farqlar yarim gender asosida ayrim o'ziga xosliklarga ega bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar shunga ishora qiladiki,da ayollar

miyaning ikki shari o'zida alokani ta'minlovchi callosum to'qimasi (corpus callosum) yarim nisbatan kattaroq va faolroq bo'ladi. Bu holat ma'lumotlarni har ikki yarim shar orqali mos tarzda qayta ishlashni osonlashtirish.

Ayollardagi miya xususiyatlari: Multizaiflik kobiliyati Ayollar bir vaktning o'zida bir necha vazifani bajarishga nisbatan kuch moslashgan bo'ladi. Bu ikki yarim shar o'rtasida alokaning kuchli bo'lishi bilan bog'liq. His-tuygu va til ong yarim shar his-tuygularni qayta ishlashda ustunlik qiladi, chap yarim shar esa tilga masul. Ayollarda ikki yarim shar o'rtasida integratsiya ayolarning his-tuygularini ifodalash kobiliyatini. Intuitiv analik foydalanuvchi uygunligi Ayollarda hissiyotga va tez qaror chiqarish (intuition) va mantiqiy tahlil uygun holda rivojlangan bo'ladi. Erkaklarda esa: Erkaklar miyyasida yarim sharlar o'rtasidagi aloqa kamroq bo'lib, har bir yarim sharning muayan harakatlardagi mutahassisligi kuchliroq bilan aloqalar qayd etilgan. Masalan: Chap yarim sharning analitik va mantiqqa bo'lgan ustunligi ko'proq erkaklarga xosdir. ong yarim shar orqali vizual va faza qobiliyatlar erkaklarda kuchli namoyon bo'ladi.

Ayollar va erkaklar miyasi o'rtasidagi farqlar, asosan, miyaning morfologiyasi (tuzilishi) va funksiyasi bilan bog'liq. Bu farqlar biologik jihatdan tashqi ko'rinishda mavjud, ammo ularning ta'siri kognitiv yoki emotsional funksiyalarni o'zgarishini ko'rsatmasligi mumkin. Quyida ba'zi muhim farqlarni keltiraman:

1. Miya hajmi

Erkaklar miyasi odatda ayollarnikiga nisbatan kattaroq bo'ladi. Bu farq erkaklarning umuman kattaroq bo'lishi bilan bog'liq. Ammo, miya hajmi kattaligi to'g'ridan-to'g'ri aql yoki intellektga ta'sir ko'rsatmaydi. Ayollarda miyaning samarali ishlashini ta'minlovchi tuzilishlar, masalan, miyaning ma'lum hududlarida yuqori faoliyat kuzatiladi.

2. Korpus kallosum va miyadagi bog'lanishlar

Ayollarda korpus kallosum (miya yarim sharlari o'rtasidagi bog'lanish) odatda kattaroq va faolroq bo'lishi mumkin. Bu tuzilma miyaning chap va o'ng yarim sharlari o'rtasida signal o'tkazishni ta'minlaydi. Ayollar miyaning ikki yarim shari o'rtasida ko'proq integratsiya va o'zaro aloqalarni qo'llashga moyil bo'lib, bu ularning

multitasking (bir vaqtning o'zida bir nechta vazifani bajarish) va emotsional intellektini kuchaytiradi.

3. Miya tuzilishi va funksiyasi

Erkaklarda amigdala (hissiy reaksiyalar va agressiya bilan bog'liq miya hududi) kattaroq va faolroq bo'lishi mumkin. Bu ularning his-tuyg'ularga, xususan agressiya va impulsiv xatti-harakatlarga nisbatan yuqori javob berishini ko'rsatadi. Ayollarda esa hipokampus (xotira va o'qish bilan bog'liq miya hududi) nisbatan kengroq va rivojlangan bo'lishi mumkin, bu esa ayollarning xotirasi, tilni o'zlashtirish va emotsional xotirasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

4. Gormonlarning ta'siri

Ayollar va erkaklardagi miya farqlari, shuningdek, gormonal ta'sirlar bilan ham bog'liq. Ayollar miya faoliyatida estrogen va progesteron gormonlarining ta'sirida bo'lishadi, bu esa ularning emotsional holatlarini va kognitiv qobiliyatlarini ta'sir qiladi. Erkaklarda esa testosteron gormoni miya faoliyatini boshqaradi, bu jismoniy kuch, agressiya va ijtimoiy aloqalardagi farqlarni ko'rsatadi.

5.

Xotira va o'qish qobiliyati

Ayollar ko'pincha lug'aviy (so'zlashuv) va yuzlarni tanishish bo'yicha yaxshiroq xotiraga ega. Ular ko'proq ijtimoiy va emotsional jihatlariga e'tibor qaratadilar. Erkaklar fazoviy (kuzatish va orientatsiya) va mantiqiy qobiliyatlarda yaxshiroq natijalar ko'rsatishi mumkin, bu masalan, xaritalarni o'qish yoki makonli masalalarni hal qilishda ko'zga tashlanadi.

6. Jismoniy va emotsional farqlar

Erkaklar ko'proq agressiv va fizikal jihatdan faollikka moyil bo'lishi mumkin. Miya hududlaridagi farqlar erkaklarning instinktiv, jismoniy va uzoq vaqt davomida davom etadigan kuch va chidamlilikka moyilligini izohlashga yordam beradi. Ayollar esa ko'proq sezgirlik, empatiya va his-tuyg'ularni boshqarishda yaxshiroq bo'lishadi, bu ularning ijtimoiy aloqalardagi yuqori ko'nikmalarini va o'zaro bog'lanishlarini ta'minlaydi.

7. Emotsional ishlov berish va ijtimoiy aloqalar

Ayollarda emotsional ishlov berish bilan bog'liq miyaning ba'zi tuzilmalari

ko'proq faol bo'lishi mumkin. Bu, ayollarning o'zaro aloqalarida, hissiy holatlarni tushunishda va boshqalarga empatiya ko'rsatishda yaxshiroq natijalar ko'rsatishini anglatadi. Erkaklar esa o'zlarining emotsional holatlarini boshqarishda ko'proq faollik ko'rsatishi mumkin, ammo ularning his-tuyg'ularini ifodalashda farqlar bor. Miya hajmi: Erkaklarda miyani tashkil etuvchi to'liq hajm odatda ayollarnikiga nisbatan kattaroq bo'ladi. Biroq, bu farq miya funksiyasi va intellektual qobiliyatga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilmaydi. Miya hajmi kattaligi erkaklarda ba'zi hududlar va strukturalarda ko'proq bo'lishi mumkin, lekin ayollarda miya tuzilishi ko'proq samarali bo'lishi mumkin.

Miya tuzilishi: Erkaklarda ba'zi hududlarda, masalan, amigdala va hipotalamus, nisbatan katta va faol bo'lishi mumkin. Bu, erkaklarning agresivlik va instinktiv xatti-harakatlarga moyil bo'lishi bilan bog'liq. Ayollarda esa korpus kallosum (miya yarim sharlari o'rtasidagi nerv tolalari) ko'proq rivojlangan bo'lishi mumkin. Bu, ayollarning miyaning ikki yarim shari o'rtasida ko'proq hamkorlikni ta'minlaydi, ya'ni ular ko'proq integratsiyalashgan va parallel ishlaydigan fikrlashga moyil bo'lishi mumkin. Emotsional va kognitiv farqlar: Ayollar ko'pincha hissiy va emotsional tafakkurda faolroq bo'lib, miya hududlarining his-tuyg'ularni qayd etishda (masalan, amigdala) ko'proq faollashadi. Ayollarda til va muloqot qobiliyatlari ham yaxshi rivojlangan bo'lishi mumkin, chunki ularning miya hududlarida muloqot va so'zlashuv bilan bog'liq markazlar kuchliroq faoliyat ko'rsatadi. Erkaklarda ko'pincha fazoviy va mantiqiy tafakkur, hamda muammo hal qilishda yuqori faollik kuzatiladi. Ular ko'pincha jismoniy va ko'rish asosidagi fikrlashda yaxshiroq bo'lishadi. Gormonal ta'sir: Ayollarning miyasi estrogen va progesteron kabi gormonlarning ta'sirida bo'ladi, bu ularning his-tuyg'ulari, xotirasi va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Erkaklarning miyasi testosteron ta'sirida rivojlanadi, bu esa jismoniy kuch, agressiya va motivatsiya kabi xatti-harakatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Xotira va o'qish qobiliyati: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar odatda nutq va tilni o'zlashtirishda, shuningdek, vizual xotira va yuzlarni tanishish qobiliyatida yaxshi natijalar ko'rsatadi. Erkaklar esa fazoviy ko'nikmalar, xarita o'qish yoki

masalalarni mantiqiy hal qilishda ustun bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bu farqlar umumiy tendensiyalarni ko'rsatadi va har bir individualning miyaning ishlash tarzini aniq prognoz qilish qiyin. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi farqlar biroz genetik, biokimyoviy va ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lishi mumkin, shuning uchun har bir insonda o'ziga xos xususiyatlar mavjud.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda ayollar va erkaklar miyasi o'rtasidagi farqlar biologik va neyrofiziologik jihatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, har bir jinsning miyaning tuzilishi va funksiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Erkaklarda miyadagi ba'zi tuzilmalarning kattaligi, masalan, amigdala va hipotalamus, agressiya va instinktiv xatti-harakatlarga moyillikni oshirishi mumkin. Ayollarda esa miyadagi korpus kallosum va hipokampus kabi tuzilmalar ko'proq rivojlangan bo'lib, bu ularning emotsional intellekt, multitasking va xotira qobiliyatlarini kuchaytiradi. Gormonlar, ayniqsa estrogen va testosteron, har ikki jinsning miya faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi, bu esa kognitiv va emotsional farqlarga olib keladi. Ayollar ko'proq hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarda ustun bo'lishi mumkin, erkaklar esa fazoviy va mantiqiy tafakkurda yaxshiroq natijalarga erishadilar. Shu bilan birga, bu farqlar individual xususiyatlarga bog'liq bo'lib, ular faqat umumiy tendensiyalarni ko'rsatadi. Ayollar va erkaklar miyasi o'rtasidagi farqlarni tushunish, nafaqat biologik va psixologik xususiyatlarni anglashga yordam beradi, balki har bir insonning o'ziga xosligini, shuningdek, ijtimoiy va muloqotdagi xatti-harakatlarini chuqurroq o'rganish imkonini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYTLAR

1. Berkley, D. (2010). The Neuroscientific Basis of Cognitive and Emotional Differences between Men and Women. Cambridge University Press. Bu kitob ayollar va erkaklarning miyaning strukturalari va funksiyalaridagi farqlarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qiladi.
2. Baron-Cohen, S. (2003). The Essential Difference: The Truth About the Male and Female Brain. Basic Books. Simon Baron-Cohen erkaklar va ayollarning miyalaridagi farqlarni va ularning kognitiv va emotsional farqlarini o'rganadi, shuningdek, jinsi bilan bog'liq rivojlanish jarayonlarini tahlil qiladi.

3. Cahill, L. (2006). Why Sex Matters: A Darwinian Look at Human Behavior. Scientific American. Ushbu manba erkaklar va ayollarning miyaning biologik va neyrofiziologik farqlarini tushunishda yordam beradi va gormonlar ta'sirini ko'rib chiqadi.
4. Gur, R.C., & Gur, R.E. (2002). Gender Differences in Brain and Cognition. Current Opinion in Neurobiology, 12(2), 246-250. Ayollar va erkaklar miyalari o'rtasidagi neyrofiziologik va kognitiv farqlarni chuqur tahlil qiladi.
5. Shaywitz, S.E., & Shaywitz, B.A. (2005). The Dyslexic Brain: A New Understanding of the Connection Between Language and the Brain. Scientific American, 292(6), 88-95. Bu erkaklar va ayollarning miyalari o'rtasidagi farqlarni tilni o'zlashtirish va nutq bilan bog'liq muammolarni o'rganadi.
6. Herbert, M. (2000). Gender Differences in the Brain: A Cognitive Approach. Journal of Neuroscience. Ayollar va erkaklar miya faoliyatidagi farqlarni, kognitiv va emotsional tafakkurni tahlil qilishga bag'ishlangan ilmiy ish.